

UDC: 343.988(045)(575.1)

SHAXSGA QARSHI ZO'RLIK ISHLATIB SODIR ETILADIGAN JINOYATLARNING OBYEKTIV BELGILARI VA O'ZIGA XOS JIHATLARI

Niyozova Salomat Saparovna,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga
qarshi kurashish kafedrası professori
ORCID: 0000-0003-3970-2985
e-mail: salomat.niyozova@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada muallif shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning obyektiv belgilari va uning o'ziga xos jihatlari doir masalalarga to'xtalib o'tgan. Shuningdek, jinoyat kodeksida belgilangan shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning obyekt shaxs manfaatlarini himoya qilish bilan bog'liq huquqiy-ijtimoiy munosabatlar sifatida tan olinishi haqida fikrlar keltirilgan. Maqolada shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlar obyektiv tomonning asosiy belgisi, ijtimoiy xavfli qilmish va ular o'rtasidagi sababiy bog'lanish tushunilishi haqida fikrlar bayon etilgan. Bundan tashqari, jinoyat qurollari va vositalari ko'pincha jinoyatning belgilari hisoblanib, alohida hollarda kvalifikatsiyaga ta'sir qilishi yuzasidan ham so'z yuritiladi. Jinoyat sodir etish usuli, joyi, holati, vaqti, quroli, vositalari esa jinoyat tarkibi obyektiv tomonining qo'shimcha belgilarini tashkil etishi, ularning asosiy va qo'shimcha belgilarga bo'linishining asosiy sababi qonun chiqaruvchi tomonidan belgilangan jinoyat tarkibining tuzilishidan kelib chiqishi asoslangan. Shaxsga qarshi jinoyatlar o'rtasidagi sababiy bog'lanish deyarli barcha jinoyatlarda birinchi galda aniqlanishi lozim bo'lgan holatlar hisoblansa, qolgan belgilar faqatgina ayrim holatlarda jinoyatning kvalifikatsiyasiga ta'sir qiluvchi belgi sifatida kelishi mumkinligi ham tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: shaxsga qarshi, zo'rlik ishlatib, sodir etish, jazo, jinoyat, obyekt, obyektiv tomoni, g'ayriqonuniy, jiddiy zarar, yetkazilish.

ОБЪЕКТИВНЫЕ ПРИЗНАКИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ЛИЧНОСТИ И ИХ ОСОБЕННОСТИ

Ниязова Саломат Сапаровна,
доктор юридических наук, профессор
кафедры «Уголовное право, криминология
и противодействие коррупции» Ташкентского
государственного юридического университета

Аннотация. В данной статье автором затронуты объективные признаки преступлений, совершенных с применением насилия в отношении личности, и их специфические аспекты. В статье также высказано мнение, что объектом преступлений, совершенных с применением насилия в отношении личности, установленным уголовным кодексом, признаются правовые и общественные отношения, связанные с защитой интересов личности. В статье также высказано мнение о понимании основного признака объективной стороны преступлений, совершенных с применением насилия в отношении личности, общественно опасного деяния и причинно-

следственной связи между ними. Также упоминается, что оружие и средства совершения преступления часто считаются признаками преступления и в исключительных случаях влияют на квалификацию. Способ, место, состояние, время, орудие и средства совершения преступления основаны на том, что состав преступления составляет дополнительные признаки объективной стороны, основная причина их разделения на основные и дополнительные признаки базируется на происхождении структуры преступного содержания, установленного законодателем. Также было проанализировано, что если причинно-следственная связь между преступлениями против личности рассматривается как случаи, которые должны быть выявлены в первую очередь почти во всех преступлениях, то остальные признаки могут выступать только в качестве признака, влияющего на квалификацию преступления в определенных случаях.

Ключевые слова: против личности, с применением насилия, совершение, наказание, преступление, объект, объективная сторона, противоправное, тяжкий вред, причинение.

OBJECTIVE CHARACTERISTICS AND SPECIFIC ASPECTS OF CRIMES COMMITTED USING PERSONAL VIOLENCE

Niyozova Salomat Saparovna,

Professor of the Department of Criminal Law,
Criminology and Anti-Corruption,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Law

Abstract. In this article, the author touched upon the objective signs and specific aspects of crimes committed with the use of force against a person. The article also expresses the opinion that the object of crimes committed with the use of violence against a person, established by the Criminal Code, recognizes legal and social relations related to the protection of the interests of the individual. The article also expresses its opinion on the understanding of the main feature of the objective side of crimes committed with the use of violence against a person, a socially dangerous act and the causal relationship between them. It is also mentioned that weapons and means of committing a crime are often considered signs of a crime and in exceptional cases affect the qualification. The method, place, condition, time, instrument and means of committing a crime are based on the fact that the composition of the crime constitutes additional signs of the objective side, the main reason for their division into main and additional signs is based on the origin of the structure of the criminal content established by the legislator. It was also analyzed that if the causal relationship between crimes against the person is considered as cases that should be identified first of all in almost all crimes, then the remaining signs can only act as a sign that affects the qualification of the crime in certain cases.

Keywords: against a person, the use of violence, commission, punishment, crime, object, objective side, illegal, serious harm, infliction.

Kirish

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan tub demokratik islohotlarning pirovard maqsadi inson huquqlari va manfaatlari to'la-to'kis ta'minlanadigan huquqiy davlat va erkin fuqarolik jamiyatini barpo etishdan iborat. Mamlakatimiz hayotining har bir jabhasida kechayotgan tub islohotlar, eng avvalo, demokratik huquqiy jamiyat qurish, xalq

farovonligini oshirish, inson manfaatlarini oliy qadriyat darajasiga ko'tarish, har bir fuqaroning haq-huquqlari himoyasini ta'minlashga yo'naltirilgan.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, insonning hayoti va sog'lig'i shaxsning bebahoyligi hisoblanib, uning bu boyligidan mahrum etilishi yoki shikast yetkazilishi og'ir jinoyat hisoblanadi. Bu esa ushbu turdagi ji-

noyatlarning xavflilik darajasi yuqori ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, shaxsga qarshi jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasi yuqoriligi ularning sodir etilishi natijasida hayot va sog'liq, jinsiy erkinlik, oila va yoshlarning manfaatlari, axloq normalari, shaxsning ozodligi, sha'ni va qadr-qimmati, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga jiddiy zarar yetkazilishi bilan shartlanadi.

Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarni ochish va tergov qilish uchun sodir etilgan qilmishning obyektini aniqlash, belgilash lozim va shuning uchun ularni to'g'ri kvalifikatsiya qilib, yuridik baho berish kerak. Sodir etilgan qilmish qaysidir ijtimoiy munosabatga zarar keltirar ekan, jinoyat qonunchiligi bilan qo'riqlanayotgan ijtimoiy munosabatni aniqlash qilmishni to'g'ri kvalifikatsiya qilish uchun alohida xizmat qiladi.

Material va metodlar

Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning obyektiv belgilari va uning o'ziga xos jihatlari o'rganish mazkur holatni nazarda tutuvchi qonun hujjatlari normalari tahlil qilishdan iboratdir. Mazkur maqolani tahlil etishda ilmiy bilishning tarixiy, tizimli, mantiqiy (analiz, sintez), qiyoсий-huquqiy, statistik, ijtimoiy so'rovlar o'tkazish, huquqni qo'llash amaliyotini tahliliy o'rganib chiqish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Ma'lumki, Jinoyat kodeksining 2-moddasida jinoyat qonuni bilan qo'riqlanadigan obyektlar yig'indisi belgilab o'tilgan. Jinoyat obyektining ahamiyati shundan iboratki, bu sodir etilgan qilmishning qanday huquqbuzarlik turiga tegishli ekanligini aniqlab beradi. Jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish jinoyatning umumiy obyektidan boshlanib, jinoyatning bevosita obyekti bilan yakunlanishi lozim. Ushbu tushunchaning mohiyati shundan iboratki, qilmishning jinoyat yoki jinoyat emasligini belgilashdagi dastlabki qadam uning qaysi huquqbuzarlik turiga tegishli ekanligi va (agarda qilmishning

belgilari va jinoyat tarkibi o'rtasida moslik mavjud bo'lsa) aynan qaysi ijtimoiy munosabatga zarar yetkazilganligini aniqlash demakdir.

Qonun chiqaruvchi tomonidan Jinoyat qonuni Maxsus qismi jinoyat obyekti asosida tizimlashtirilgan va A.G. Zokirova, R. Kabulov, A.A. Otajonov, M.A. Rajabova, M.H. Rustamboyev, M. Usmonaliyev, I. Ismailov, A. Murodov, M. O'razaliyev va boshqalarning ilmiy ishlari-da muayyan darajada o'rganilgan.

Xorijiy mamlakatlarda oiladagi zo'ravonliklar profilaktikasining nazariy asoslari va shu bilan bog'liq masalalarning amaliy jihatlari Y.O. Alauxanov, Z.S. Zaripov, A.B. Vasilev, A.P. Zakalyuk, I.N. Pyatkevich, A.I. Alekseev, M.P. Juravlev, N.V. Sazonova, B.V. Muslov, V.N. Kudryavseva, V.E. Eminova va boshqalar tomonidan tadqiq etilgan.

Biroq yuqorida nomlari keltirilgan olimlarning ishlari faqat zo'ravonlikning oldini olish, kriminologiya, jinoyat huquqi va huquqbuzarliklar profilaktikasini rivojlantirishning ayrim jihatlari bag'ishlangan bo'lib, bunda oiladagi zo'ravonliklarning oldini olishga va oiladagi zo'ravonliklar uchun jinoiy javobgarlikka doir masalalarning ayrim jihatlari o'rganilgan.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning obyektiv belgilari va uning o'ziga xos jihatlari tahlil qilish zarurati yuzaga keladi.

Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarni jinoyat huquqi nuqtayi nazaridan boshqa jinoyatlardan farqlash uchun tegishli turlarga ajratish mumkin.

Jinoyat kodeksida belgilangan shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning obyekti shaxs manfaatlarini himoya qilish bilan bog'liq huquqiy-ijtimoiy munosabatlar sifatida tan olinadi. Jismoniy shaxsni jinoyat harakatlaridan huquqiy himoya qilishning obyekti huquqiy-ijtimoiy munosabatlar sifatida tan olinadi. Insonning o'zida fiziologik jismoniy shaxs ekanligi, majburiyat, ijtimoiy

qimmatliklarga egaligini mujassam etadi. Ushbu bo'limda nazarda tutilgan har bir jinoyat shaxsning ijtimoiy hayotda mavjud ekanligi, uning huquq va erkinliklarining normal amal qilishini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlarga tajovuz qiladi. Shu tomondan tahlilda "shaxs" va "inson" ta'rifini jinoiy-huquqiy himoyaga muhtoj sifatida baholanadi [1].

Ushbu turdagi jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda birinchi darajada ularning obyektiv tomonini belgilash lozim.

Jinoyat obyekti haqidagi jinoyat tarkibining boshqa alomatlari mohiyatidan kelib chiqqan holda, yakuniy xulosa qilish lozim. Sodir etilgan qilmishning mohiyatini to'liqligicha tahlil qilmay, jinoyatning obyektidan boshqa alomatlarini (obyekt ko'pgina hollarda qilmishning maqsadiga tobe bo'ladi) hisobga olmay jinoyatning obyekti to'g'risida biron-bir xulosa chiqarish mumkin emas. Shuning uchun jinoyatni kvalifikatsiya qilish jarayonida jinoyatning bevosita obyektining tadqiq etilishi dastlabki bosqich sifatida emas, balki yakuniy xulosa qilish maqomiga ega bo'ladi. Misol uchun, shaxs o'zganing mulkini portlatish yo'li bilan nobud qildi. Bunday holat bo'yicha jinoyatning obyektini aniqlash oxirgi bosqichda amalga oshirilsa, to'g'ri bo'ladi. Chunki ushbu holat bo'yicha subyektiv tomon belgilari (qilmishni sodir etish niyati va maqsadi) va obyektiv tomon belgilari (ushbu qilmishni sodir etish usullari va kelib chiqqan oqibat), birinchi navbatda, aniqlanishi lozim [2].

Jinoyat huquqida jinoyatning obyekti sifatida ijtimoiy munosabatlar tushuniladi. Ba'zi hollarda jinoyat natijasida zarar ko'ruvchi ijtimoiy munosabatlar huquqiy munosabat maqomiga ega bo'ladi, masalan, talon-toroj bo'lganda, mulkiy munosabatlarga putur yetkaziladi. Ammo mazkur holat har doim ham yuzaga kelmasligi mumkin. Ko'pgina holatlarda jinoyat jamiyatda shakllangan, u tomonidan ma'qullab qo'llaniladigan axloq-odob me'yorlari asosida takomillashgan, ammo

huquq normalari tomonidan tartibga solinmagan munosabatga salbiy ta'sir ko'rsatishi ham mumkin.

Har qanday munosabat kamida ikkita holat o'rtasida, ijtimoiy munosabatlar esa ikkita subyekt o'rtasida yuzaga keladi. Bu subyektlar esa ham jismoniy, ham yuridik shaxs bo'lishi mumkin [3]. Ammo shuni ham e'tiborda tutish kerakki, ikkita, uchta va undan ko'p tarafli munosabatlar yuzaga kelishi ham mumkin.

Har qanday holatda ham subyektlarning mavjudligi o'z-o'zidan ijtimoiy munosabatlarini yuzaga keltirmaydi. Munosabat – bu subyektlarning ijtimoiy bog'lanishi demakdir.

Shunday qilib, munosabat yuzaga kelishi uchun uni yuzaga keltiruvchi biron-bir predmet mavjud bo'lishi shart. Ammo subyektlar va ularni qiziqtirgan predmet hali to'liq jihatga ega bo'lgan munosabatni tashkil qilmaydi. Munosabatning shunday voqelikda yuzaga kelishi subyektlarning tegishli predmet asosida o'zaro hamkorlik munosabatlari hosil qilishi bilan boshlanadi (biri narsa sotadi – boshqasi sotib oladi va hokazo), ma'lum harakatlarni amalga oshirishadi yoki biron-bir harakatni amalga oshirmaslik majburiyatini o'z zimmalariga olishadi.

Ta'kidlash zarurki, shaxsga qarshi jinoyatlar obyektining jinoyat tarkibiga kiruvchi boshqa alomat (element)lar bilan uzviy o'zaro bog'liqligi sababli uning aniqlanishi, odatda, bevosita amalga oshirilmaydi va aynan o'sha belgilar orqali amalga oshiriladi. Jinoyat obyekti to'g'risida uning predmeti katta ahamiyat kasb etadi, ya'ni buzilgan munosabatlarning nima sababdan va nimaga bog'langan holda yuzaga kelganligi aniqlanadi [4]. Ba'zi bir hollarda faqatgina ta'sir ko'rsatish predmeti to'g'risida bilimga ega bo'lish orqali qanday munosabat buzilganligi to'g'risidagi tushunchani hosil qilish mumkin.

Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda jinoyatning obyektini ta'riflaganda, jinoyatning predmeti degan tushunchadan foydalaniladi.

Ba'zi olimlar obyektni tahlil qilganda, obyekt predmetdan farq qilishini ta'kidlab o'tadilar. Ya'ni bunda predmet narsa, ashyo yoki buyumlar bo'ladigan bo'lsa, obyekt ijtimoiy munosabat shaklda namoyon bo'ladi (masalan, sha'n, qadr-qimmat, shaxsning ozodlik huquqlari bo'yicha va hokazo) [5].

Boshqa huquqshunoslar esa jinoyat predmetini faqatgina jonsiz narsalar [6], deb ta'riflaydi.

Birinchi yondashuv bo'yicha fikrlaydigan olimlarning narsa (buyum)ni munosabatning alohida predmeti sifatida ajratishi ham to'g'ri emas, chunki narsalarga bog'langan munosabatlar jinoyat huquqida hech qanday alohida ahamiyatli himoyaga ega bo'lmaydi. Agarda jinoyatning predmeti asosida jinoyatning sodir bo'lishi bilan u yoki bu darajada bog'liq bo'lgan narsalarga javob bersak, u holda ular jinoyatning obyektiv tomoniga mansub bo'ladi (jinoyat qurollari, vositalari, sharoit va h.k.) yoki umuman hech qanday jinoyat-huquqiy ahamiyatga ega bo'lmaydi [7].

Ikkinchi guruh olimlar esa predmetni borliq olamda mavjud bo'lgan (biron-bir hajmga ega) narsa yoki buyum (jonsiz) degan tushunchani ilgari surishadi va inson, uning tanasi yoki tana qismlari, hayvonlar va shu kabi tirik organizmga ega mavjudotlarni jinoyat predmeti deb atab bo'lmasligini ta'kidlashadi [8].

Bunday holatda qaysidir fikrni to'g'ri deyish yoki unga qarshi chiqish noo'rin. Jinoyat predmetiga jinoyat qonunchiligining o'zida ham tushuncha berilmagan. Jinoyat natijasida zarar yetkazilishi mumkin bo'lganligidan kelib chiqib tahlil qiladigan bo'lsak, jinoyat qonunchiligida jabrlanuvchi (JKning 118-moddasi) va boshqa shakllarda ifodalanagan bo'lishi ham mumkin. Lekin qonun chiqaruvchi tomonidan jinoiy niyat qaratilgan narsa yoki buyum, shuningdek, jabrlanuvchi jinoyat predmeti deb ta'rif berilmagan. Kvalifikatsiya jarayonida, asosiysi, qilmish jamiyatda o'rnatilgan qaysi munosabatni buzganligi va jinoiy qilmish natijasida nima yoki kim

zarar ko'rganligini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Eng muhimi, biz belgilab olishimiz zarurki, nimani qanday tushuncha bilan belgilash va qanday maqsadlarda undan foydalanishni qonunda yozilishi bo'yicha hal qilgan ma'qul. Jinoyat obyektining mohiyatini yoritishda tanholik jihatidan biz uchun predmetning zarurligi nimadan iborat (uni boshqa so'z bilan ham belgilashingiz mumkin), degan savol tug'iladi. Bunday maqomga odamlar, narsalar va boshqa nomoddiy obyektlar ham ega bo'lishi mumkin.

Jinoyat huquqida jinoyatning obyektini aniqlash jinoyatning subyektiv tomon belgilari asosida ham yuz berishi mumkin (qasdning nimaga qaratilganligi yoki uning yo'naltirilganligi, shaxsning jinoyat sodir etishdagi niyati va jinoyat sodir etilishidan ko'zlayotgan maqsadi).

Huquqshunoslik fanida jinoyatning obyektini ijtimoiy munosabatlarga emas, balki ularning moddiy tarafi yoki boshqacha aytganimizda, o'zga qadriyatlar (hayot, salomatlik, manfaatlar) bo'ladi, degan fikrlar ham aytilgan [9]. Obyektning bunday tushunilishi, fikrimizcha, noto'g'ri. Agarda hayot va sog'liqni jinoyatning obyektini sifatida tan olsak, u holda har qanday hayotni uzadigan harakatni jinoyat sifatida tan olishga majbur bo'lamiz. Shu jumladan, harbiy harakatlarni amalga oshirganda (jangovar vaziyatlarda dushmanni o'ldirish), zaruriy mudofaa holati (jabrlanuvchining tajovuzchiga shikast yetkazishi) ham jinoyatga aylanadi. Ammo bunday harakatlar ijtimoiy xavfli deb hisoblanmaydi (garchi ular hayotning uzilishiga sabab bo'lsa-da). Demak, gap hayot, sog'liq yoki narsada emas, balki ularning holati, o'zaro bog'liqligi va shu aloqaning ijtimoiy sohada bo'lgan o'zaro bog'lanishi va bir-biriga ta'sir ko'rsatishida tutgan o'rni, ya'ni ijtimoiy munosabatlarda aks etishidadir [10].

Jinoyat huquqi nazariyasida shaxsga qarshi jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish jinoyat obyektini to'g'risidagi ijtimoiy munosabat sifatidagi tushuncha yetarli darajada

ishlab chiqilgan bo'lib, o'zining mustahkam moddiy asosiga ega. Bu esa ma'lum bir elementlardan tashkil topgan va uning sifatlari bilan bog'liqligini aniqlashga yordam beradi [11].

Har qanday holatda ham shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlar predmeti va jinoyat obyektini bir-biridan ajratishimiz lozim. Avvalambor, ular o'zlariining mohiyati bilan farq qiladi: jinoyat obyekti – ijtimoiy munosabatlar hisoblansa, jinoyat predmeti – moddiy narsalardir. Bundan tashqari, ijtimoiy xavfli qilmish natijasida har doim ham obyektga zarar yetkazilsa, predmet esa ijtimoiy xavfli qilmish, ya'ni mulk, moddiy ne'matlarini yo'q qilis, zarar yetkazishda ifodalanadi [12].

Jinoyat obyekti bo'yicha kvalifikatsiya qilish xususiyatlari quyidagilarni aniqlashni taqozo etadi: jinoyat qonuni tomonidan qo'riqlanadigan ijtimoiy munosabatlarning tajovuz qilishda; jinoyat predmetining maxsus alomatlari (belgilari) (jinoyatning ba'zi bir tarkiblarida); jinoiy qilmish natijasida zarar ko'rgan boshqa jonli mavjudotlar; asosiy va qo'shimcha bevosita obyektlar (jinoyatlarning ba'zi bir tarkiblarida).

Obyektsiz jinoyatlar voqelikda yo'q, ya'ni har bir jinoyatning o'z obyekti bor. Faqatgina obyektni kvalifikatsiya qilish bilan kvalifikatsiya yakuniy bosqichga keltirilishi mumkin emas. Obyekt bo'yicha kvalifikatsiya – qilmishni jinoiy deb baholash bosqichlaridan biridir. Obyektning turlari O'zbekiston Respublikasi JKning Maxsus qismidagi tizimida ko'rsatilgan bo'lib, obyekt quyidagilar bilan belgilanadi: jinoyatning predmeti va jabrlanuvchining maxsus belgilari.

Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarning obyekti bo'yicha kvalifikatsiya qilish qoidasi jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish bosqichlarida quyidagi tartibda amalga oshirilishi lozim.

Kvalifikatsiya qilishning birinchi bosqichida qilmishning qanday huquqbuzarlik turiga tegishli ekanligi (ma'muriy,

fuqaroviy yoki jinoiy) aniqlanadi. Agarda qilmish obyekti va jinoyat obyekti o'rtasida tafovut vujudga kelsa, mazkur qilmish boshqa huquqbuzarlik turlarini tartibga soluvchi qonun hujjatlari asosida kvalifikatsiya qilinishi dardkor.

Kvalifikatsiya qilishning ikkinchi bosqichida qilmish qanday ijtimoiy munosabatlarga zarar yetkazganligi, zarar yetkazish real xavfini keltirib chiqarganligi va jinoyatning maxsus (turdosh) obyektlari taqqoslanadi. Bunday holat bo'yicha qilmish qaysi ijtimoiy munosabatlarni buzgan bo'lsa, mazkur ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi barcha normalar bilan dastlabki baholash olib boriladi va undan keyingi bosqichga o'tiladi.

Kvalifikatsiya qilishning uchinchi bosqichida qilmishning obyektiv va subyektiv belgilarini tahlil qilib, kelib chiqqan oqibat yoki jinoiy niyatning qanday munosabatni buzishga qaratilganligini inobatga olib, qilmishga oxirgi yuridik baho beriladi. Agarda birinchi norma ikkinchi normani o'z ichiga qamrab olgan bo'lsa va ikkinchi normadan birinchi normaning sanksiyasi og'ir bo'lsa, qilmish aynan o'sha birinchi normaning o'zi bilangina kvalifikatsiya qilinadi.

Misol uchun, shaxs o'zida OITS kasalligi borligini bila turib, boshqa shaxsning nomusiga tegdi. Bunday holatda qilmish Jinoyat kodeksining 118-moddasi (nomusga tegish) va 113-moddalariga (tanosil yoki OITS kasalligini tarqatish) mos keladi. Lekin Jinoyat kodeksining 118-moddasi 3-qismi "d" bandi (boshqa og'ir oqibatlariga sabab bo'lsa) o'z ichiga 113-modda (tanosil yoki OITS kasalligini tarqatish jinoyati)ni qamrab oladi. Chunki boshqa shaxsga tanosil kasalligining yuqishi ham nomusga tegishning jinoiy oqibati hisoblanadi. Ya'ni shaxsga tanosil kasalligining yuqishi va nomusga tegish qilmishi o'rtasida sababiy bog'lanish mavjud. Bunday holat bo'yicha qilmishni har ikkala norma bo'yicha kvalifikatsiya qilish mumkin emas.

Agarda qilmish bitta norma bo'yicha to'liq qamrab olinmasa, qilmish bir qancha modda-

lar bilan (jinoyatlar majmuyi sifatida) kvalifikatsiya qilinishi shart.

Jinoyat obyektining bevosita turi normaning qonunda yozilishiga ko'ra va kelib chiqishi mumkin bo'lgan oqibatga nisbatan quyidagi turlarga bo'linadi: asosiy bevosita obyekt, qo'shimcha bevosita obyekt va fakultativ bevosita obyekt.

Jinoyatning bevosita objekti bo'yicha qilmishni kvalifikatsiya qilishda kelib chiqqan zararning xususiyati yoki miqdoriga qarab emas, balki jinoyat qonunchiligi tizimiga qarab bevosita obyektning turlarini bir-biridan ajratishimiz mumkin. Jinoyatning asosiy bevosita objekti aynan turdosh obyekt tahlili asosida aniqlanadi. Jinoyatning fakultativ bevosita obyektida esa jinoyat qonuni bilan qo'riqlanmaydigan, lekin sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmish natijasida zarar yetkazilishi mumkin bo'lgan boshqa ijtimoiy munosabatlar tushuniladi. Jinoyatning fakultativ bevosita objekti jinoyatni kvalifikatsiya qilishga hech qanday ta'sir ko'rsatmaydi va faqatgina sudlar tomonidan jazo tayinlashda inobatga olinishi mumkin.

Shuni unutmasligimiz lozimki, jinoyat qonunchiligida faqatgina ayrim jinoyat tarkiblarida qo'shimcha obyekt mavjud bo'lishi mumkin. Fakultativ obyekt esa hech qaysi normada nazarda tutilmaydi.

Shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarni bevosita obyekt bo'yicha kvalifikatsiya qilish xususiyatlarini tahlil etadigan bo'lsak, avval asosiy bevosita objektni belgilash lozim. Keyin qo'shimcha bevosita obyekt aniqlanadi va u jinoyatni boshqa o'xshash bo'lgan tarkiblardan chegaralaydi; jinoyatlar majmuyi bo'yicha qilmishni kvalifikatsiya qilish ehtimoli to'g'ri yechilishiga yordam beradi; jazo tayinlashda hisobga olinadi [13].

Jinoyatning obyektiv tomoni uning tashqi elementlarini tashkil etadi. Jinoyatning obyektiv tomonini shaxsning borliq olamdagi insonning erkin xulq-atvorini tavsiflaydigan belgilar tashkil etadi.

V.N. Kudryavsevning fikriga ko'ra, jinoyatning obyektiv tomoni JK moddasi dispozitsiyasida deyarli to'liq aks ettirilgan belgidir. Shuning uchun ham jinoyatlarni obyektiv tomon belgilari bo'yicha bir-biridan farqlash nisbatan qiyindek tuyulmaydi. Shunga qaramasdan, qonunni qo'llash bo'yicha bunday holatlar bo'yicha xatoliklar ko'p [14].

V.V. Marchukning yozishicha, jinoyat obyektiv tomonining ahamiyatlari quyidagilardan iborat: obyektiv tomon jinoyat tarkibining alomati hisoblanadi; obyektiv tomon barcha qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasini tavsiflaydi; undan jinoyatning tugallanish vaqti, qasddan jinoyat sodir etish bosqichlari differensiyasi va javobgarlikni individuallash aniqlanadi; jinoyatlarning objekti va uning belgilari bir-biriga o'xshash bo'lgan jinoyatlardan farqlashda bu e'tiborga olinadi; ushbu element subyektiv ayblash g'oyasi bilan bir qatorda jinoyat-huquqiy ogohlantirish asosiga ifodalangan bo'lishi lozim [15].

Jinoyatning obyektiv tomoni shartli ravishda asosiy va qo'shimcha belgilarga bo'linadi.

Obyektiv tomonning asosiy belgilari deganda, ijtimoiy xavfli qilmish va ular o'rtasidagi sababiy bog'lanish tushuniladi. Jinoyat sodir etish usuli, joyi, holati, vaqti, quroli, vositalari esa jinoyat tarkibi obyektiv tomonining qo'shimcha belgilarini tashkil etadi. Ularning asosiy va qo'shimcha belgilarga bo'linishining asosiy sababi qonun chiqaruvchi tomonidan belgilangan jinoyat tarkibining tuzilishidan kelib chiqadi. Shaxsga qarshi jinoyatlar o'rtasidagi sababiy bog'lanish deyarli barcha jinoyatlarda birinchi galda aniqlanishi lozim bo'lgan holatlar hisoblansa, qolgan belgilar faqatgina ayrim holatlarda jinoyatning kvalifikatsiyasiga ta'sir qiluvchi belgi sifatida kelishi mumkin.

Jinoyatning qurollari va vositalari ko'pincha jinoyatning belgilari hisoblanishi mumkin. Alohida hollarda kvalifikatsiyaga ta'sir qilishi mumkin, ya'ni kvalifikatsiyaga ta'sir ko'rsatuvchi tarkiblarning belgilariga kirsa ham qilmishni jinoyat deb tan olishdagi

savolning hal etilishiga ta'sir ko'rsatmaydi. Odatda, bu tarkiblarning kvalifikatsiyaviy alomati bo'ladi, ya'ni kvalifikatsiyaviy tarkibining alomati hisoblanadi (masalan, harbiy xizmatni o'tash tartibiga qarshi jinoyatlarda bu "jangovar vaziyat" deb tan olinadi).

Xulosalar

Yuqoridagilarga asosan, quyidagi xulosalar olindi:

Birinchidan, shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishning mohiyati shundan iboratki, aybdorning axloqan tuzalishi uchun yetarli va zarur bo'lgan jazo qo'llash maqsadida sodir etilgan jinoyatda aybdor bo'lgan shaxsni jinoyat javobgarlikka tortish, shuningdek, boshqa shaxslar tomonidan yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olishdir.

Ikkinchidan, shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish murakkab fikrlash jarayoni bo'lib, u mantiqiy qobiliyat va ko'p faktlarga, belgi holatlarga huquqiy baho berishni talab etadi.

Uchinchidan, ushbu jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish bosqichida jinoyatlarning obyekti va obyektiv, subyekti va subyektiv tomonla-

rining yuridik ahamiyatiga ega bo'lgan belgilarini Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan jinoyat tarkibi belgilariga aniq mos kelishi zaruriyatini o'rnatadi.

To'rtinchidan, shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish masalalaridagi muammolarni hal etish jinoyat huquqining obyektiv tabiati bilan shartlanadi. Shaxsga qarshi jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda mantiq va yurisprudensiya muhim ichki aloqadorlikka ega.

Beshinchidan, shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish tegishli algoritmgaga ega: 1) shaxsga qarshi jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda sodir etilgan qilmishning umumiy belgilarini aniqlash; 2) ushbu jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda sodir etilgan qilmishning turdosh belgilarini aniqlash kabilar.

Oldinchidan, shaxsga qarshi zo'rlik ishlatib sodir etiladigan jinoyatlar obyektining jinoyat tarkibiga kiruvchi boshqa alomatlar bilan o'zaro bog'liqligi sababli uning aniqlanishi, odatda, bevosita amalga oshirilmaydi va aynan o'sha belgilar orqali amalga oshiriladi.

REFERENCES

1. Zasepin A.M. Dopolnitel'naya kvalifikatsiya prestupleniya. Obshhiye i spetsialnyye voprosy [Additional qualification of the crime. General and special questions]. Moscow, 2017, p. 304.
2. Marchuk V.V. Metodologicheskiye osnovy kvalifikatsii prestupleniya [Methodological bases of crime qualification]. Moscow, Yurlitinform, 2016, 440 p.
3. Rustambaev M.X. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Shaxsga qarshi jinoyatlar. Tinchlik va xavfsizligiga qarshi jinoyatlar [Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan. Crimes against the person. Crimes against peace and security]. Special section. Tashkent, National Republic of Uzbekistan Military Technical Institute of the Guard, 2018, vol. 3, 447 p.
4. Rustamboev M.X., Axrorov B.D. Iqtisodiyot sohasidagi jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish muammolari [Problems of qualifying crimes in the field of economy]. Tashkent, 2007, 227 p.
5. Rarog A.I. Problemy kvalifikatsii prestupleniy po sub'ektivnym priznakam [Problems of qualification of crimes on subjective grounds]. Moscow, Prospekt, 2016, 229 p.
6. Yakubov A.S., Kabulov R. et al. Jinoyat huquqi [Criminal law]. General section. Uzbekistan Republic IIV Academy, 2019, p. 128.
7. Kapinus O.S. Ugolovnoye pravo Rossii [Criminal law of Russia]. Moscow, Yurayt Publishing House, 2019, vol. 1, p. 556.

8. Kozachenko I.Ya. Ugolovnoye pravo [Criminal law]. Special part. Moscow, Yurayt Publ.
9. Novoselov G.P. Algoritm ugolovno-pravovoy kvalifikatsii prestupleniya [Algorithm of criminal-legal qualification of crime]. Society and crime: criminal law, penitentiary and criminological aspects collection of scientific articles. Vyatka State University, 2017, pp. 46–50.
10. Chernenko T.G. Kvalifikatsiya prestupleniy. Voprosy teorii i praktiki [Qualification of crimes. Questions of theory and practice]. 2nd ed., reprint. and add. Kemerovo, Kemerovo State University, 2012, 188 p.
11. Saveleva V.S. Osnovy kvalifikatsii prestupleniy [Fundamentals of qualification of crimes]. Moscow, 2006, 80 p.
13. Grinko S.D. Kvalifikatsiya terroristicheskogo akta [Qualification of a terrorist act]. *Russian Investigator*, 2008, no. 5, p. 22.
14. Kudryavtsev V.N. Obshhaya teoriya kvalifikatsii prestupleniy [General theory of qualification of crimes]. Moscow, Yurist Publ., 2004, p. 118.
15. Ivashchenko A.E., Marchenko A.I. Methodology is a function of the situation. *Social order*, p. 199.
16. Tugelbaeva B.G. Problemy preduprezhdeniya prestupnogo nasiliya v otnoshenii zhenshin [Problems of preventing criminal violence against women]. Bishkek, 2003, p. 19.
17. Niyozova S.S. Prevention of Crime in the Family and the Role of Victimology in the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 2020, vol. 29, no. 3, pp. 39–62.
18. Korneeva A.V. Teoriya kvalifikatsii prestupleniy [Theory of qualification of crimes]. Ed. A.I. Rarog. Moscow, Prospekt, 2017, 112 p.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

5 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor,
y.f.d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha
falsafa doktori, dotsent – bosh muharrir o'rinbosari

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Yarmolik,

F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 25.10.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,92 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 169.

TDYU tipografiyasida chop etildi.